

Владимир Илич Лењин

Марксизам и ревизионизам

Написано: 3. априла 1908.

Позната изрека гласи: кад би геометриски аксиоми задирали у интересе људи, њих би сигурно побијали. Природно-историске теорије, које задиру у старе предрасуде теологије, изазивале су и све досад изазивају најогорченију борбу. Није чудо што Марксово учење, које непосредно служи просвећивању и организовању напредне класе савременог друштва, које истиче задатке те класе и доказује неизбежну — услед економског развитка — замену савременог система новим поретком, није чудо што је то учење морало борбом освајати сваки свој корак на животном путу.

Не треба ни говорити о буржоаској науци и филозофији, које званично предају званични професори ради заглупљивања омладине из редова имућних класа и ради њеног „дресирања“ за хајку на спољне и унутрашње непријатеље. Та наука неће ни да чује о марксизму, проглашава га побијеним и уништеним; и млади научници, који своју каријеру граде на побијању социјализма, и престарели старци, који чувају завет свих могућих овешталих „система“, једнако усрдно нападају Маркса. Развијање марксизма, ширење и јачање његових идеја у радничкој класи неизбежно изазива множење и заоштравање тих буржоаских препада против марксизма, који после сваког „уништења“ од стране официјелне науке постаје све јачи, прекаљенији и виталнији.

Али и међу учењима која су повезана с борбом радничке класе, која су раширена поглавито међу пролетаријатом, марксизам нипошто није одмах учврстио своје позиције. Прву половину века свог постојања (од 40-их година XIX века) марксизам се борио против теорија које су биле из основа

непријатељске. У првој половини 40-их година Маркс и Енгелс обрачунали су се с радикалним младохегелијанцима, који су стајали на становишту филозофског идеализма. Крајем 40-их година избија борба у области економских учења — против прудонизма. Педесете године завршавају ту борбу: критика партија и учења који су дошли до изражаја бурне 1848 године. У 60-им годинама борба се преноси из области опште теорије у област која је ближа непосредном радничком покрету: истеривање бакуњинизма из Интернационале. Почетком 70-их година у Немачкој се једно кратко време истиче прудонист Милбергер; — крајем 70-их година позитивист Дирилинг. Али утицај једног и другог на пролетаријат већ је потпуно безначајан. Марксизам већ безусловно побеђује све остале идеологије радничког покрета.

До 90-их година прошлог века та победа била је у својим главним линијама завршена. Чак у романским земљама, у којима су се најдуже одржавале традиције прудонизма, радничке партије фактички су изградиле своје програме и тактику на марксистичкој основи. Обновљена међународна организација радничког покрета — у облику периодичких интернационалних конгреса — одмах и готово без борбе стала је у свему што је битно на тло марксизма. Али кад је марксизам потиснуо сваколико толико целовита учења која су му била непријатељска, — оне тенденције које су се огледале у тим учењима почеле су тражити себи друге путеве. Изменили су се облици борбе и поводи за борбу, али борба се настављала. И друга половина века постојања марксизма почела је (90-е године прошлога века) с борбом марксизму непријатељске струје унутар марксизма.

Бивши ортодоксни марксист Бернштајн дао је име тој струји, иступивши с највећом буком и с најцеловитијим изразом исправљања Маркса, ревизије Маркса, ревизионизма. Чак у Русији, где се немарксистички социјализам природно, — услед економске заосталости земље и преовлађивања сељачког становништва притешњеног остацима феудализма, — држао најдуже, чак у Русији он пред нашим очима видљиво прераста у ревизионизам. И у аграрном питању (програм муниципализације целокупне земље), и у општим питањима програма и тактике, наши социјал-народњаци све више и више

„исправљањима“ Маркса замењују умируће, ишчилеле остатке старог, на свој начин целовитог и марксизму из основа непријатељског система.

Предмарксовски социјализам је разбијен. Он наставља борбу, али не више на свом самосталном тлу, него на општем тлу марксизма, као ревизионизам. Погледајмо каква је идејна садржина ревизионизма.

У области филозофије ревизионизам је ишао на репу буржоаске професорске „науке“. Професори су ишли „назад ка Канту“, — и ревизионизам се вукао за неокантијанцима, професори су понављали хиљаду пута изговорене поповске баналности против филозофског материјализма, — и ревизионисти, снисходљиво се смешећи, мрмљали су (у слово тачно по последњем хандбуху), да је материјализам одавно „побијен“; професори су третирали Хегела као „мртво псето“ и, ма да су и сами проповедали идеализам, само хиљаду пута плићи и баналнији од Хегелова, презриво су слегали раменима поводом дијалектике, — и ревизионисти су срљали за њима у мочвару филозофске вулгаризације науке, замењујући „замршену“ (и револуционарну) дијалектику „простом“ (и мирном) „еволуцијом“; професори су одрађивали своју државну плату прилагођавајући и своје идеалистичке и своје „критичке“ системе средњовековној „филозофији“ (тј. теологији), која је владала, — и ревизионисти су ишли за њима, настојећи да религију учине „приватном ствари“ не у односу према савременој држави, него у односу према партији напредне класе.

Какав су стварни класни значај имала таква „исправљања“ Маркса, о томе не треба говорити — ствар је јасна сама по себи. Истаћи ћемо само да је једини марксист у међународној социјал-демократији, који је с гледишта доследног дијалектичког материјализма извршио критику оних невероватних баналности које су ту изговорили ревизионисти, био Плеханов. То је утолико потребније одлучно нагласити, што се у наше време чине дубоко погрешни покушаји да се реакционарни филозофски стареж провуче под фирмом критике Плехановљевог тактичког опортунизма^[A].

Прелазећи на политичку економију треба, пре свега, истаћи да су у тој области „исправке“ ревизиониста биле кудикамо многостраније и подробније; на публику се настојало утицати „новим подацима привредног развитака“. Говорило се да се концентрација и потискивање ситне производње од стране крупне производње не врши у области пољопривреде уопште, а да се у области трговине и индустрије врши крајње полако. Говорило се да су кризе сада постале ређе, слабије, да ће картели и трустови вероватно дати могућност капиталу да сасвим отстрани кризе. Говорило се да „теорија слома“, којем капитализам иде, није одржива због тенденције отупљавања и ублажавања класних противречности. Говорило се, најзад, да не шкоди ни Маркову теорију вредности исправити по Бем-Баверку.

Борба против ревизиониста по тим питањима довела је до исто тако плодног оживљавања теоретске мисли међународног социјализма као год и Енгелсова полемика с Диригом двадесет пет година пре тога. Аргументи ревизиониста анализирани су чињеницама и цифрама у руци. Било је доказано да ревизионисти систематски улепшавају савремену ситну производњу. Чињеницу техничке и комерцијалне надмоћности крупне *производње* над ситном не само у индустрији, него и у земљорадњи, доказују необориви подаци. Али у земљорадњи је робна производња далеко слабије развијена, и савремени статистичари и економисти обично слабо умеју да издвајају оне специјалне гране (понекад чак операције) земљорадње, у којима долази до изражаја прогресивно увлачење земљорадње у *промет* светске привреде. На развалинама натуралне привреде ситна производња одржава се бескрајним погоршавањем исхране, хроничном глађу, продужавањем радног дана, погоршавањем квалитета стоке и тимарења, једном речју, истим оним средствима којима се одржавала и занатска производња против капиталистичке мануфактуре. Сваки корак науке и технике неизбежно и неумољиво поткопава основе ситне производње у капиталистичком друштву, а задатак је социјалистичке економије да испитује тај процес у свим његовим, често компликованим и замршеним, облицима, — да ситном произвођачу доказује немогућност да се одржи под капитализмом, безизлазност сељачког газдинства под капитализмом, неопходност прелаза сељака на становиште

пролетера. У научном погледу ревизионисти су у датом питању грешили што су површно уопштавали једнострано истргнуте чињенице, ван њихове везе с читавим системом капитализма, — а у политичком погледу они су грешили у томе што су неизбежно, хотимично или нехотице, позивали сељака, или гурали сељака на становиште газде (тј. на становиште буржоазије), место да га гурају на становиште револуционарног пролетера.

С теоријом криза и теоријом слома ствари ревизионизма стајале су још горе. Само врло кратко време и само врло кратковиди људи могли су мислити о прерађивању основа Марксовог учења под утицајем неколиких година индустриског полета и просперитета. Да кризе нису проживеле свој век, то је ревизионистима врло брзо показала стварност: криза је наступила после просперитета. Променили су се облици, ређање слика појединих криза, али кризе су остале неизбежан саставни део капиталистичког поретка. Картели и трустови, уједињујући производњу, јачали су у исто време, на очиглед свих, анархију производње, необезбеђеност пролетаријата и јарам капитала, заоштравајући тако класне противречности у још невиђеном степену. Да капитализам иде к слому — и у смислу појединих политичких и економских криза, и у смислу потпуног слома читавог капиталистичког поретка, — то су с особитом очигледношћу и у особито широким размерама показали управо најновији циновски трустови. Недавна финансиска криза у Америци, страховито повећавање незапослености у читавој Европи, да и не говоримо о блиској индустриској кризи, на коју указују многи знаци, — све је то довело до тога да су недавне „теорије“ ревизиониста заборавили сви, па изгледа и многи од њих самих. Не треба само заборављати оне лекције које је та интелектуалска непостојаност дала радничкој класи.

О теорији вредности треба само рећи да осим алузија и уздаха, веома магловитих, по Бем—Баверку, ревизионисти нису овде дали баш ништа и нису стога оставили никаквих трагова у развојку научне мисли.

У области политике ревизионизам је заиста покушао да ревидира основу марксизма, наиме: учење о класној борби. Политичка слобода, демократија, опште право гласа, —

говорили су нам, — уништавају тло „за класну борбу и чине нетачном стару поставку „Комунистичког манифеста“: радници немају отаџбине. У демократији, пошто влада „воља већине“, не може се, веле, ни на државу гледати као на орган класне владавине, нити се могу одбијати савези с прогресивном, социјал-реформаторском буржоазијом против реакционара.

Неоспорно је да су се ти аргументи ревизиониста сводили на доста заокругљен систем схватања, — наиме: давно познатих либерално-буржоаских схватања. Либерали су увек говорили да буржоаски парламентаризам уништава класе и класне поделе, пошто право гласа, право учествовања у државним пословима имају сви грађани без разлике. Читава историја Европе у другој половини XIX века, читава историја руске револуције у почетку XX века очигледно показује колико су таква схватања апсурдна. Економске разлике не слабе, него јачају и заоштравају се под слободом „демократског“ капитализма. Парламентаризам неотстрањује, него разголићује суштину најдемократскијих буржоаских република као органа класног угњетавања. Помажући да се просвете и организују неизмерно шире масе становништва од оних који су пре активно учествовале у политичким догађајима, парламентаризам припрема тиме не отстрањење криза и политичких револуција, него најјаче заоштравање грађанског рата у време тих револуција. Париски догађаји у пролеће 1871 године и руски догађаји у зиму 1905 године показали су јасно да не може јасније колико неизбежно наступа такво заоштравање. Француска буржоазија, не колебајући се ни секунде, направила је погодбу с непријатељем читаве нације, с туђинском војском која је разорила њену отаџбину, ради угушавања пролетерског покрета. Ко не схвата неизбежну унутрашњу дијалектику парламентаризма и буржоаског демократизма, која води до још оштријег решавања спора масовним насиљем него што је то било раније, — тај неће никад умети да на тлу тог парламентаризма води принципијелно доследну пропаганду и агитацију, која заиста припрема радничке масе за победоносно учествовање у таквим „споровима“. Искуство савеза, споразума, блокова са социјал-реформаторским либерализмом на Западу, с либералним рефармизмом (кадети) у руској револуцији убедљиво је показало да ти споразуми само отупљују свест маса, да не јачају, него да слабе, истински значај

њихове борбе, јер повезују оне који се боре с елементима који су најмање способни да се боре, који су најколебљивији и најиздајничкији. Француски милеранизам — најкрупнији покушај да се ревизионистичка политичка тактика примени у широком, заиста националним размерама, — дао је такву практичну оцену ревизионизма, коју пролетаријат целог света неће никад заборавити.

Природну допуну економских и политичких тенденција ревизионизма претстављао је његов став према коначном циљу социјалистичког покрета. „Коначни циљ је ништа, покрет је све“, та Бернштајнова крилатица изражава суштину ревизионизма боље него многа дуга резоновања. Од случаја до случаја одређивати свој поступак, прилагођавати се догађајима дана, обртима политичких тричарија, заборављати основне интересе пролетаријата и основне црте целог капиталистичког поретка читаве капиталистичке еволуције, жртвовати те основне интересе ради стварних или тобожњих тренутних користи, — то је ревизионистичка политика. А из саме суштине те политике очигледно произилази да она може узимати бескрајно разноврсне облике и да ће свако колико толико „ново“ питање, колико толико неочекиван и непредвиђен обрт догађаја, иако тај обрт само у минијатурном степену и само за најкраће време мења основни правац развитака, — неизбежно увек изазивати ове или оне варијанте ревизионизма.

Неизбежност ревизионизма условљена је његовим класним коренима у савременом друштву. Ревизионизам је интернационална појава. За сваког социјалиста који је иоле обавештен и који мисли, не може бити ни најмање сумње у то да је однос ортодокса и бернштајноваца у Немачкој, гедиста и жоресиста (сада нарочито брусиста) у Француској, социјал-демократске федерације и независне радничке партије у Енглеској, Брукера и Вандервелда у Белгији, интегралиста и реформиста у Италији, бољшевика и мењшевика у Русији, свуда у својој суштини истоврстан, упркос огромној разноликости националних услова и историских момената у савременом стању свих тих земаља. „Подела“ у савременом међународном социјализму врши се, у суштини, већ сада по *једној* линији у разним земљама света, документирајући тиме огроман корак напред у поређењу с оним што је било пре

30-40 година, кад се у разним земљама нису бориле истоврсне тенденције у јединственом међународном социјализму. И онај „ревизионизам с лева“, који се сада оцртао у романским земљама као „револуционарни синдикализам“, такође се прилагођава марксизму „исправљајући“ га: Лабриола у Италији, Лагардер у Француској најчешће апелују од Маркса нетачно схваћеног на Маркса који је тачно схваћен.

Не можемо се овде заустављати на анализи идејне садржине *тог* ревизионизма који се још ни издалека није развио толико колико опортунистички ревизионизам, који се није интернационализовао, који није издржао ниједног великог практичног окршаја са социјалистичком партијом макар једне земље, зато се ограничавамо на онај ревизионизам с десна“ који је напред оцртан.

У чему се састоји његова неизбежност у капиталистичком друштву? Зашто је он дубљи од разлика националних особености и од степена развитка капитализма? Зато што у свакој капиталистичкој земљи упоредо с пролетаријатом увек стоје широки слојеви ситне буржоазије, ситних поседника. Капитализам се родио и стално се рађа из ситне производње. Капитализам неминовно ствара читав низ „средњих слојева“ (додатак фабрици, рад код куће, ситне радионице разбацане по читавој земљи услед потреба крупне индустрије, на пример велосипедне и аутомобилске, итд.). Ти нови ситни произвођачи исто тако неминовно опет доспевају у редове пролетаријата. Потпуно је природно да ситнобуржоаски поглед на свет увек изнова продире у редове широких радничких партија. Потпуно је природно што тако мора да буде и што ће тако бити све до перипетија пролетерске револуције, јер би била дубока погрешка мислити да је за остварење те револуције потребна „потпуна“ пролетаризација већине становништва. Оно што ми сада проживљујемо често само идејно: полемике с теоретским исправљањима Маркса, — оно што сада избија у пракси само у појединим делимичним питањима радничког покрета у облику тактичких размимоилажења с ревизионистима и расцепа на тој бази, — то ће још радничка класа неизоставно морати да проживи у неупоредиво крупнијим размерама кад пролетерска револуција заоштри сва спорна питања, концентрише сва размимоилажења на тачкама које имају најнепосреднији значај

за одређивање држања маса, принуди у ватри борбе да се непријатељи одељују од пријатеља и избацују рђави савезници, да би се непријатељу задали одлучни ударци.

Идејна борба револуционарног марксизма против ревизионизма крајем XIX века само је увод у велике револуционарне битке пролетаријата, који иде напред потпуној победи своје ствари упркос свим колебањима и слабостима ситне буржоазије

*Штампано у зборнику „Успомени Карла Маркса“, у
Петрограду 1908 г.
В. И. Лењин. Дела, 3 изд., св. XII, стр. 179-189.*

Напомене

^[A] Види књигу „Приноси за филозофију марксизма“ Богданова, Базарова и др. Овде није место да анализирамо ту књигу, па се засад морам да ограничим на изјаву да ћу у најближој будућности у низу чланака или у посебној брошури показати да се све што је у тексту речено за неокантијанске ревизионисте односи у ствари и на те „нове“ неохјумистичке и необерклијанске ревизионисте. (Лењин је ускоро после тога написао књигу „Материјализам и емпириокритицизам“ (види Дела, св. XIII), у којој је дао поразну критику Богданова и других ревизиониста и њихових филозофских учитеља Авенаријуса и Маха. Лењинова књига је одбрана теоретских основа марксизма — дијалектичког и историског материјализма, — материјалистичка генерализација свих тековина науке, пре свега природних наука, за време од Енгелсове смрти до појаве те Лењинове књиге, и теоретска припрема бољшевичке партије. Ред.)

Владимир Илич Лењин

Империјализам и расцеп социјализма

Написано: Октобар 1916.

Постоји ли веза између империјализма и оне страховито одвратне победе коју је одржао опортунизам (у облику социјал-шовинизма) над радничким покретом у Европи?

То је основно питање савременог социјализма. И пошто смо у нашој партиској литератури потпуно утврдили, прво, империјалистички карактер наше епохе и овог рата; друго, нераздвојну историску везу социјал-шовинизма са опортунизмом, као и њихову једнаку идејно-политичку садржину, можемо и морамо прећи на анализу тог основног питања.

Почети треба од што је могуће тачније и потпуније дефиниције империјализма. Империјализам је нарочити историски стадиј капитализма. Та нарочитост је тројака: империјализам је: (1) — монополистички капитализам; (2) — паразитски или трулећи капитализам; (3) — умирући капитализам. Смена слободне конкуренције монополном је основна економска црта, *суштина* империјализма. Монополизам се испољава у 5 главних вида: 1) картели, синдикати и трустови; концентрација производње достигла је такав степен, да је родила те монополистичке савезе капиталиста; 2) монополни положај крупних банака: 3—5 циновских банака господаре читавим економским животом Америке, Француске, Немачке; 3) захватање извора *сировина* од стране трустова и финансиске олигархије (финансиски капитал је монополистички индустријски капитал који се стопио с

банковним капиталом); 4) подела света (економска) коју врше међународни картели је *отпочела*. Таквих међународних картела који владају *читавим* светским тржиштем и који га деле „на леп начин“, — док га рат не подели *поново* — има већ преко *стотину*! Извоз капитала, као нарочито карактеристична појава за разлику од извоза робе у немонополистичком капитализму, стоји у тесној вези с економском и политичко-територијалном поделом света. 5) Територијална подела света (колоније) се *завршила*.

Империјализам, као највиши стадиј капитализма Америке и Европе, а затим и Азије, потпуно се формирао у годинама 1898—1914. Шпанско-амерички рат (1898), енглеско-бурски рат (1900—1902), руско-јапански рат (1904—1905) и економска криза у Европи 1900 г. — то су главни историски међаши нове епохе светске историје.

Да је империјализам паразитски или трулећи капитализам, то се испољава, пре свега, у тенденцији труљења, која је обележје *сваког* монопола у систему приватне својине средстава за производњу. Разлика између републиканско-демократске и монархистичко-реакционарне империјалистичке буржоазије брише се баш зато што и једна и друга живе труну (што ниуколико не искључује необично брз развитак капитализма у појединим гранама индустрије, у појединим земљама, у појединим периодима). Друго, труљење капитализма испољава се у стварању огромног слоја *рентијера*, капиталиста који живе од „сечења купона“. У четири најразвијеније империјалистичке земље, Енглеској, Северној Америци, Француској и Немачкој, капитал у вредносним папирима износи од 100 до 150 *милијарди* франака, што претставља годишњи приход од најмање 5—8 милијарди за сваку земљу. Треће, извоз капитала је паразитизам на квадрат. Четврто, „финансиски капитал тежи за господством, а не за слободом“. Политичка реакција на *читавој* линији је својство империјализма. Корупција, подмићивање у циновским

размерама, панама свих врста. Пето, експлоатација угњетених нација, која је нераздвојно везана с анексијама, и нарочито експлоатација колонија од шачице „великих“ сила, све више претвара „цивилизовани“ свет у паразита на телу стотина милиона нецивилизованих народа. Римски пролетер живео је на рачун друштва. Садашње друштво живи на рачун савременог пролетера. Ту дубоку Сисмондијеву примедбу Маркс је нарочито подвлачио. Империјализам унеколико мења ствар. Привилегисани слој пролетаријата империјалистичких сила живи једним делом на рачун стотина милиона нецивилизованих народа.

Разумљиво је зашто је империјализам *умирући* капитализам, капитализам на *прелазу* к социјализму: монопол који израста *из* капитализма *већ* је умирање капитализма, почетак његовог прелаза у социјализам. Циновско *подруштвљење* рада које врши империјализам (оно што апологети, буржоаски економисти, зову „преплитање“) значи исто.

Дајући овакву дефиницију империјализма, ми долазимо у потпуну опреку са К. Кауцким, који одбија да у империјализму види једну „фазу капитализма“ и који дефинише империјализам као *политику* којој финансиски капитал „даје првенство“, као тежњу „индустриских“ земаља да анектирају „аграрне“ земље¹¹. Ова дефиниција Кауцког је теоретски скроз наскроз погрешна. Особеност империјализма јесте баш господство финансиског, а не индустриског капитала, тежња за анексијама свакојаким земаља, а *не* само аграрних. Кауцки *одваја* политику империјализма од његове економије, *одваја* монополизам у политици од монополизма у економици, да би утро пут свом баналном буржоаском реформизму, као што је „разоружање“, „ултра-империјализам“ и томе сличне бесмислице. Смисао и циљ тог теоретског фалсификата потпуно се своди на то да се забашуре *најдубље* противречности империјализма и тако оправда теорија „јединства“ с апологетима империјализма, с отвореним социјал-шовинистима и опортунистима.

На том прекиду Кауцког с марксизмом ми смо се већ доста заустављали и у „Социјал-демократу“, и у „Комунисту“. Наши руски кауцкијанци, „окисти“ на челу с Акселродом и Спектатором, не изузимајући ни Мартова и у знатној мери Троцког, — више су волели да питање о кауцкијанству, као правцу, заобиђу ћутањем. Да бране оно што је Кауцки писао за време рата, нису се усудили, и извлачили су се или просто хваљењем Кауцког (Акселрод у својој немачкој брошури, за коју је О. К. обећао да ће је штампати на руском), или приватним писмима Кауцког (Спектатор), у којима он уверава да припада опозицији и језуитски покушава да одузме сваки значај својим шовинистичким изјавама.

Напоменимо да у свом „схватању“ империјализма, — које се своди на његово улепшавање — Кауцки иде натраг не само у поређењу с Хилфердинговим „Финансиским капиталом“ (ма колико да сам Хилфердинг данас свесрдно брани Кауцког и „јединство“ са социјал-шовинистима!) него и у поређењу са *социјал-либералом* Ц. А. Хобсоном. Тај енглески економист, који нема ни најмање претензија на то да се зове марксист, кудикамо дубље дефинише империјализам и открива његове противречности у свом делу из 1902 године⁽²⁾. Ево шта је писао тај писац (код којег можемо наћи готово све пацифистичке и „помирљиве“ баналности Кауцког) по нарочито важном питању о паразитизму империјализма:

По Хобсоновом мишљењу, снагу старих империја слабиле су околности двојаке врсте: 1) „економски паразитизам“ и 2) састављање војске од зависних народа. „Прва околност је обичај економског паразитизма, услед којег владајућа држава искоришћава своје провинције, колоније и зависне земље за богаћење своје владајуће класе и за подмићивање својих нижих класа, да би оне остале мирне“. У погледу друге околности Хобсон пише:

„Један од најчуднијих симптома слепила империјализма“ (у устима социјал-либерала Хобсона те песме о „слепилу“ империјалиста су умесније него код „марксиста“ Кауцког) „јесте она безбрижност с којом Велика Британија, Француска и друге империјалистичке нације ступају на тај пут. Велика Британија отишла је најдаље. Већину битака којима смо освојили нашу индиску империју извојевале су наше трупе састављене од урођеника; у Индији, а у последње време и у Египту, велике стајаће војске налазе се под командом Британаца; готово све ратове који су у вези с нашим освајањем Африке, осим њеног јужног дела, водили су за нас урођеници“.

Перспектива поделе Кине изазивала је код Хобсона овакву економску оцену: „Већи део Западне Европе могао би тада добити изглед и карактер који сада имају поједини делови тих земаља: југ Енглеске, Ривијера, она места Италије и Швајцарске у којима је посета туриста највећа и у којима станује највише богаташа, наиме: хрпица богатих аристократа који добијају дивиденде и пензије из далеког Истока, поред њих нешто већа група намештеника и трговаца и још већи број кућне послуге и радника у транспортној индустрији и у индустрији која се бави коначном израдом фабриката. Међутим, главне индустријске гране би нестале, и масовни производи исхране, масовни полуфабрикати притицали би, као данак, из Азије и Африке“.

„Ето какве могућности отвара пред нама један шири савез западних држава, једна европска федерација великих сила: она не само што не би кретала напред ствар светске цивилизације, него би могла значити огромну опасност западног паразитизма: издвајање групе напредних индустријских нација, код којих више класе вуку огроман данак из Азије и Африке и помоћу тог данка држе велике припитомљене масе намештеника и слугу, који више нису упуслени у производњи масовних пољопривредних и индустријских производа, него се баве личним послуживањем или споредним индустријским радом под контролом нове финансиске аристократије. Нека се они који су склони да на такву теорију“ (требало је рећи:

перспективу) „одмахну руком, као на теорију која не заслужује помена, удубе у економске и социјалне услове оних округа данашње јужне Енглеске који су већ доведени у такав положај. Нека размисле какво би огромно проширење таквог система постало могуће, кад би Кина била потчињена економској контроли таквих група финансијера, „улагача капитала“ (рентијера), њихових политичких и трговачко-индустриских намештеника, који вуку профите из потенцијално најјачег резервоара који је свет икада видео, да би те профите трошили у Европи. Разуме се, ситуација је одвећ сложена, игра светских сила и сувише се тешко може сагледати, да би се ово или оно тумачење будућности у једном једином правцу учинило врло вероватним. Али они утицаји који данас управљају империјализмом Западне Европе крећу се у том правцу, и, ако не наиђу на противдејство, ако не буду скренути у другу страну, они ће радити баш у правцу таквог завршетка процеса“.

Социјал-либерал Хобсон не види да то „противдејство“ може пружити *само* револуционарни пролетаријат и само у облику социјалне револуције. Зато он и јесте социјал-либерал! Али он је још 1902 г. одлично пришао и к питању значаја „Сједињених Држава Европе“ (на знање кауцкијанцу Троцком!) и свега оног што забашурују *лицемерни кауцкијанци* разних земаља, наиме: да *опортунисти* (социјал-шовинисти) раде заједно с империјалистичком буржоазијом *баш* у правцу стварања империјалистичке Европе на грбачи Азије и Африке, да *опортунисти* објективно претстављају део ситне буржоазије и неких слојева радничке класе који је *подмићен* средствима из империјалистичког екстрапрофита, претворен у *псе-чуваре* капитализма, у *квариоце* радничког покрета.

На ту економску, најдубљу везу баш империјалистичке буржоазије са опортунизмом, који је сада (да ли задуго?) одржао победу над радничким покретом, ми смо указивали више пута, не само у чланцима него и у резолуцијама наше партије. Отуда смо изводили, поред осталог, неизбежност

расцепа са социјал-шовинизмом. Наши кауцкијанци више су волели да заобилазе питање! Мартов је, на пр., још у својим рефератима оперисао са софизмом који је у „Известијама секретаријата О. К. у иностранству“ (бр. 4 од 10 априла 1916 г.) изражен овако:

... „Ствар револуционарне социјал-демократије стајала би врло рђаво, чак безнадно, кад би групе радника које су се по интелектуалном развиту највише приближиле „интелигенцији“ и које су најквалификованије фатално одлазиле од ње к опортунизму“ ...

Помоћу глупе речи „фатално“ и извесног „малог подметања“ *заобиђена је чињеница* да су извесни слојеви радника *отишли* к опортунизму и империјалистичкој буржоазии! А софистима из О. К. и треба једино да *заобиђу* ту чињеницу! Они се извлаче „стереотипним оптимизмом“ којим се сада шепури и кауцкијанац Хилфердинг и многи други: објективни услови, веле, гарантују јединство пролетаријата и победу револуционарне струје! Ми смо, веле, „оптимисти“ у погледу пролетаријата!

А у ствари они, сви ти кауцкијанци, Хилфердинг, окисти, Мартов и комп., су *оптимисти* ... у погледу *опортунизма*. У томе је суштина!

Пролетаријат је дете капитализма — светског, а не само европског и не само империјалистичког. У светским размерама — 50 година раније или 50 година касније је с гледишта *тих* размера споредно питање — „пролетаријат“, разуме се, „биће“ јединствен, и у њему ће „неизбежно“ победити револуционарна социјал-демократија. Није у томе питање, гг. кауцкијанци, него у томе што се *ви* сада, у империјалистичким земљама Европе, *лакејски* односите према опортунистима, који су *туђи* пролетаријату као класи, који су слуге, агенти, проводници буржоаског утицаја, и

без ослобођења од којих раднички покрет остаје буржоаски раднички покрет. Ваше проповедање „јединства“ с опортунистима, с Легинима и Давидима, с Плехановима или Чхенкелима и Потресовима итд., јесте, објективно, одбрана поробљавања радника које врши империјалистичка буржоазија посредством својих најбољих агената у радничком покрету. Победа револуционарне социјал-демократије у светским размерама апсолутно је неизбежна, али она иде и доћи ће, догађа се и догодиће се само *против* вас, биће победа *над* вама.

Оне две тенденције, чак две партије у савременом радничком покрету, које су се тако отворено разишле у целом свету 1914—1916 г., *пратили су Енгелс и Маркс у Енглеској* у току низа деценија, отприлике од 1858 до 1892 године.

Ни Маркс ни Енгелс нису доживели империјалистичку епоху светског капитализма, која почиње тек од 1898—1900 године. Али већ од половине XIX века особеност је Енглеске да су у њој постојале бар две најкрупније карактеристичне црте империјализма: (1) простране колоније и (2) монополистички профит (услед монополног положаја на светском тржишту). И у једном и у другом погледу Енглеска је тада била изузетак међу капиталистичким земљама, и Енгелс и Маркс, анализирајући тај изузетак, потпуно су јасно и одређено истицали његову *везу* с победом (привременом) опортунизма у енглеском радничком покрету.

У писму Марксу од 7 октобра 1858 г. Енгелс је писао: „Енглески пролетаријат фактички се све више и више буржоазира, тако да та најбуржоаскија од свих нација хоће, очигледно, да на крају крајева доведе ствар дотле да има буржоаску аристократију и буржоаски пролетаријат *пored* буржоазије. Разуме се, код такве нације која експлоатише цео свет, то је до извесне мере законито“. У писму Зоргеу од 21 септембра 1872 г. Енгелс саопштава да је Хејлз

(Hales) направио у федералном већу Интернационале велики скандал и спровео да се Марксу изгласа прекор због његових речи да су се „енглеске радничке вође продале“. Маркс пише Зоргеу 4 априла 1874 г.: „Што се тиче градских радника (у Енглеској), то треба жалити што сва банда вођа није доспела у парламенат. То би био најсигурнији пут да се решимо те поганије“. У писму Марксу од 11 августа 1881 г. Енгелс говори о „најгорим енглеским тредјунионима, који се дају водити од људи које је буржоазија купила или их у најмању руку плаћа“. У писму Кауцком од 12 септембра 1882 г. Енгелс је писао: „Питате ме шта мисле енглески радници о колонијалној политици? Оно исто што мисле о политици уопште.“ Овде нема радничке партије, има само конзервативних и либералних радикала, а радници се заједно с њима мирне душе користе колонијалним монополом Енглеске и њеним монополом на светском тржишту“.

7 децембра 1889 г. Енгелс пише Зоргеу:... „Најодвратније је овде (у Енглеској) буржоаска „respectability“ (страхопоштовање), која је радницима прешла у крв и месо ... чак Том Мен, којег ја сматрам најваљанијим од свих, радо говори о томе да ће доручковати с лордом-мером. Кад упоређујеш с тим Французе, — видиш шта вреди револуција“. У писму од 19 априла 1890 г.: „покрет (радничке класе у Енглеској) напредује *под* површином, захвата све шире слојеве, и то већим делом баш међу досад непокретном *најдоњом* (курзив је Енгелсов) масом, и више није далеко дан кад ће та маса одједанпут *наћи сама себе*, кад ће јој постати јасно да је баш она та колосална маса која се креће“. 4 марта 1891 г.: „неуспех савеза бродоградилешних радника који се распао, „стари“, конзервативни тредјуниони, *богати* и баш зато плашљиви, остају сами на бојном пољу“ ... 14 септембра 1891 г.: на њукаслском конгресу тредјуниона побеђени су стари јунионисти, противници 8-часовног радног дана, „и буржоаске новине признају пораз *буржоаске радничке партије*“ (курзив је свуда Енгелсов)...

Да је Енгелс те мисли, понављане у току деценија, изрекао и јавно, у штампи, доказује његов предговор другом издању „Положаја радничке класе у Енглеској“, из 1892 године. Ту се говори о „аристократији у радничкој класи“, о „привилегисаној мањини радника“ насупрот „широкој маси радника“. Само је „мала, привилегисана, штићена мањина“ радничке класе имала „дуготрајне користи“ од привилегисаног положаја Енглеске у годинама 1848 до 1868, „Широка маса се у најбољем случају користила само краткотрајним побољшањем“... „Са сломом индустриског монопола Енглеске енглеска радничка класа изгубиће свој привилегисани положај“... Чланови „нових“ јуниона, савеза неквалификованих радника, „имају једно неизмерно преимућство: њихова психика претставља још девичанско тло, потпуно слободно од наслеђених, „респектабилних“ буржоаских предрасуда, које помућују главе боље ситуираних „старих јуниониста“... „Такозваним радничким претставницима“ зову у Енглеској људе „којима се опрашта њихова припадност радничкој класи, јер су они сами спремни да то своје својство утопе у океану свог либерализма“ ...

Намерно смо навели доста подробне цитате из директних изјава Маркса и Енгелса, да би их „читаоци могли проучити у целини. А њих треба проучити, у њих вреди пажљиво се удубити. Јер ту је *срж* оне фактике у радничком покрету коју налажу објективни услови империјалистичке епохе.

Кауцки је већ и ту покушао да „замути воду“ и да замени марксизам слаткастом помирљивошћу са опортунистима. У полемици против отворених и наивних социјал-империјалиста (као што је Ленч), који оправдавају рат од стране Немачке као рушење монопола Енглеске, Кауцки „*исправља*“ ту очигледну лаж посредством друге, исто толико очигледне лажи. На место циничне лажи он ставља сладуњаву лаж! *Индустриски* монопол Енглеске давно је сломљен, каже он, давно је разрушен, њега не треба и није могуће рушити.

У чему је лаж тог аргумента?

У томе што је, прво, заобиђен *колонијални* монопол Енглеске. А Енгелс је, као што смо видели, већ 1882 године, пре 34 године, потпуно јасно указао на њ! Ако је индустријски монопол Енглеске разрушен, колонијални монопол је не само остао, него се изванредно заострио, јер је читав земља већ подељена! Помоћу своје сладуњаве лажи Кауцки кријумчари буржоаско-пацифистичку и опортунистичко-малограђанску идеју да се „нема зашто ратовати“. А напротив, *капиталисти* имају сада не само зашто да ратују, него и *не могу да не* ратују, ако желе да сачувају капитализам, јер без насилне поновне поделе колонија *нове* империјалистичке земље не могу добити привилегије, којима се користе старије (*и слабије*) империјалистичке силе.

Друго. Зашто монопол Енглеске објашњава победу опортунизма (за неко време) у Енглеској? Зато што монопол даје *екстрапрофит*, тј. вишак профита изнад нормалног, у целом свету уобичаједног капиталистичког профита. Од тог екстрапрофита капиталисти *могу* бацити делић (и чак не мали!) да поткупе *своје* раднике, да створе нешто попут савеза (сетите се чувених „алијанса“ енглеских тредјуниона с њиховим послодавцима, описаних код Веба) — савеза радника дате нације са својим капиталистима *против* осталих земаља. Индустријски монопол Енглеске разрушен је још крајем XIX века. То је неоспорно. Али *како* се вршило то рушење? Да ли тако да је нестао *сваки* монопол?

Кад би било тако, онда би помирљива (према опортунизму) „теорија“ Кауцког добијала извесно оправдање. Али ствар и јесте у томе што то *није* тако. Империјализам је монополистички капитализам. Сваки картел, труст, синдикат, свака циновски крупна банка је монопол. Екстрапрофит *није* нестао, него је остао.

Експлоатација *свих* осталих земаља од стране једне, привилегисане, финансиски богате земље остала је и појачала се. Шачица богатих земаља — њих свега четири ако говоримо о самосталном и доиста циновски крупном, „савременом“ богатству: Енглеска, Француска, Сједињене Државе и Немачка — та шачица је развила монополе у големим размерама, вуче екстрапрофит у висини од стотина милиона, ако не и милијарди, „јаше на грбачи“ стотина и стотина милиона становника других земаља, бори се између себе за деобу нарочито обилног, нарочито масног, нарочито лаког плена.

Баш у томе је економска и политичка суштина империјализма, чије најдубље противречности Кауцки не открива, него забашурује.

Буржоазија „велике“ империјалистичке силе *може економски* поткупљивати горње слојеве „својих“ радника, бацајући у ту еврху стотину-две милиона франака годишње, јер њен екстрапрофит износи, вероватно, око једне милијарде. А питање како се та мала милостиња дели међу радницима-министрима, „радницима-посланицима“ (сетите се сјајне анализе тог појма код Енгелса), радницима члановима војно-индустриских комитета, радницима-чиновницима, радницима организованим у ускоцеховске синдикате, намештеницима итд. итд., то је већ питање другог реда.

У годинама 1848—68 и делимично касније монопол је поседовала само Енглеска, *зато* је у њој опортунизам могао победити на десетине година; других земаља ни с богатим колонијама ни с индустриским монополом *није било*.

Последња трећина XIX века била је прелаз на нову, империјалистичку епоху. Поседник монопола је финансиски капитал не једне земље, него неколико, врло малобројних, великих сила. (У Јапану и Русији монопол војне снаге, големе територије или нарочите згоде за пљачкање инородаца, Кине

итд. претставља делимично допуну, делимично замену за монопол савременог, најновијег финансиског капитала.) Из те разлике проистиче то да је монопол Енглеске *могао* бити десетинама година *неоспораван*. Монопол савременог финансиског капитала бесно се оспорава; отпочела је епоха империјалистичких ратова. Тада се радничка класа *једне* земље могла поткупити, покварити за десетине година. Сада је то невероватно, можда чак и немогуће, али зато мање (него у Енглеској 1848—68 г.) слојеве „радничке аристократије“ може поткупљивати и поткупљује *свака* империјалистичка „велика“ сила. Тада се “(i.buroaska radnika partija) буржоаска радничка партија“, по ванредно дубоком Енгелсовом изразу, могла формирати само у једној земљи, јер је само она имала монопол, али зато задуго. Сада је “*буржоаска радничка партија*“ *неизбежна* и типична за све империјалистичке земље, али је, због њихове очајне борбе око деобе плена, невероватно да би таква партија могла задуго победити у низу земаља. Јер трустови, финансиска олигархија, скупоба и остало, *омогућавајући* да се поткупљују шачице врхова, све јаче притискују, угњетавају, упропашћују, муче *масу* пролетаријата и полупролетаријата.

С једне стране, тенденција је буржоазије и опортуниста да шачицу најбогатијих, привилегисаних нација претворе у „вечне“ паразите на телу осталог човечанства, да „почивају на лаворикама“ експлоатације Црнаца, Индијаца и др., држећи их у потчињености помоћу модерног милитаризма, снабдевеност великолепном убојном техником. С друге стране, тенденција је *маса*, које су јаче угњетаване него пре и које подносе све муке империјалистичких ратова, да стресу са себе тај јарам, да обору буржоазију. Историја радничког покрета неизбежно ће се сада развијати у борби између тих двеју тенденција. Јер прва тенденција није случајна, него је економски „фундирана“. Буржоазија је већ родила, отхранила, обезбедила себи „буржоаске радничке партије“ социјал-шовиниста у *свим* земљама. Разлике између оформљене партије, на пр.

Бисолатијеве у Италији, партије потпуно социјал-империјалистичке, и, рецимо, полуоформљене безмало-партије Потресова, Гвоздева, Булкина, Чхеидзеа, Скобељева и комп., те разлике нису битне. Важно је то да је економски прелаз слоја радничке аристократије буржоазији сазрео и завршен, а та економска чињеница, то померање у односима између класа, наћи ће себи политички облик, овакав или онакав, без нарочитог „напора“.

На наведеној економској основи политичке установе модерног капитализма — штампа, парламенат, удружења, конгреси итд. — створиле су за пуне поштовања, смерне, реформистичке и патриотске намештенике и раднике *политичке* привилегије и милостиње које одговарају економским привилегијама и милостињама. Уносна и мирна места у министарству или војно-индустриском комитету, у парламенту и у разним комисијама, у редакцијама „солидних“ легалних новина или у управама не мање солидних и „буржоаско-послушних“ радничких савеза — ето чиме империјалистичка буржоазија привлачи и награђује претставнике и присталице „буржоаских радничких партија“.

Механика политичке демократије дејствује у истом правцу. Без избора се у наше време не може; без маса се не може бити, а у епоси штампања књига и парламентаризма масе се *не могу* водити за собом без широко разгранатог, систематски спроведеног, солидно опремљеног система ласкања, лажи, варања, жонглирања помодним и популарним речима, обећања, и десно и лево, свакојаким реформи и свакојаким благодети радницима, — само да се одрекну револуционарне борбе за обарање буржоазије. Ја бих тај систем назвао лојд-џорџизмом, по имену једног од најистакнутијих и највештијих претставника тог система у класичној земљи “*буржоаске радничке партије*“, енглеског министра Лојд Џорџа²¹. Првокласни буржоаски махер и политички прописвет, популарни говорник, који уме говорити какве му драго, чак и револуционарне говоре пред радничком

аудиторијом, који је способан да издејствује знатну милостињу послушним радницима у виду социјалних реформи (осигурање итд.), Лојд Џорџ прекрасно служи буржоазији и служи јој баш међу радницима, спроводи њен утицај баш код пролетаријата, тамо где је најпотребније и најтеже морално потчинити себи масе.

А зар има велике разлике између Лојда Џорџа и Шајдемана, Легина, Хендерсона и Хајндмана, Плеханова, Ренодела и комп.? Од последњих, рећи ће нам, неки ће се вратити Марксовом револуционарном социјализму. То је могуће, али то је само ништавна разлика у степену, ако питање узимамо у политичком, тј. масовном мерилу. Поједини од садашњих социјал-шовинистичких вођа могу се вратити пролетаријату. Али социјал-шовинистичка или (што је исто) опортунистичка *струја* не може ни нестати ни „вратити се“ револуционарном пролетаријату. Тамо где је међу радницима популаран марксизам, тамо ће се та политичка струја клети и заклинавати именом Маркса. То им се не може забранити, као што се ни трговачкој фирми не може забранити употреба које му драго етикете, које му драго табле, које му драго рекламе. У историји је увек бивало да су имена револуционарних вођа, популарна код угњетених класа, њихови непријатељи покушавали да присвоје после њихове смрти, — ради обмањивања угњетених класа.

Чињеница је да су „буржоаске радничке партије“, као политичка појава, створене већ у *свим* капиталистичким развијеним земљама, да без одлучне, немилосрдне борбе на читавој линији против тих партија — или, свеједно, група, струја, итд. — не може бити говора ни о борби против империјализма, ни о марксизму, ни о социјалистичком радничком покрету. Чхеидзеова фракција, „Наше Дело“, „Голос Труда“ у Русији и „окисти“ у иностранству — нису ништа друго до подврста једне од *таквих* партија. Ми немамо ни најмање разлога да мислимо да те партије могу нестати пре

социјалне револуције. Напротив, уколико та револуција буде ближа, уколико се буде снажније разгорела, уколико оштрији и јачи буду прелази и скокови у њеном току, уколико ће у радничком покрету већу улогу играти борба револуционарне, масовне бујице против опортунистичке, малограђанске бујице. Кауцкијанство није никаква самостална струја, јер нема корена ни у масама ни у привилегисаном слоју који је прешао буржоазији. Али опасност кауцкијанства је у томе што се оно, искоришћавајући идеологију прошлости, упиње да помири пролетаријат с „буржоаском радничком партијом“, да одбрани јединство с њом, да тиме подигне њен ауторитет. За отвореним социјал-шовинистима масе више не иду: Лојд Џорџа су у Енглеској извиждали на радничким зборовима, Хајндман је иступио из партије, Реноделе и Шајдемане, Потресове и Гвоздеве штити полиција. Прикривена одбрана социјал-шовиниста од стране кауцкијанаца је најопаснија.

Један од најраспрострањенијих софизама кауцкијанства је позивање на „масе“. Ми, вели, нећемо да се отргнемо од маса и масовних организација! Но удубите се у то како је Енгелс поставио то питање. „Масовне организације“ енглеских тредјуниона биле се у XIX веку на страни буржоаске радничке партије. Маркс и Енгелс нису се зато с њом мирили, него су је раскринкавали. Они нису заборављали (1) да организације тредјуниона непосредно обухватају *мањину пролетаријата*. И у Енглеској тада, и у Немачкој сада, у организацијама нема више од $\frac{1}{5}$ пролетаријата. Озбиљно мислити о томе да је у капитализму могуће укључити у организацију већину пролетера, то не иде. (2) — и то је главно — питање није толико у броју чланова организације, колико у реалном, објективном значају њене политике: претставља ли та политика масе, служи ли масама, тј. ослобођењу маса од капитализма, или претставља интересе мањине, њено мирење с капитализмом? Баш ово последње било је тачно за Енглеску у XIX веку, — тачно је сада за Немачку итд.

Од „буржоаске радничке партије“ *старих* тредјуниона, од привилегисане мањине Енгелс разликује „*најдоњу масу*“, стварну већину, апелује на њу, јер она *није* заражена „буржоаском респектабилношћу“. Ето у чему је суштина марксистичке тактике!

Ми не можемо — и нико не може — тачно срачунати који део пролетаријата иде и који ће поћи за социјал-шовинистима и опортунистима. То ће показати једино борба, то ће коначно решити једино социјалистичка револуција. Али ми знамо поуздано да „браниоци отаџбине“ у империјалистичком рату *претстављају* само мањину. И зато је наша дужност, ако хоћемо да останемо социјалисти, да идемо ниже и *дубље*, правим масама: у том је сав значај борбе против опортунизма и сва садржина те борбе. Показујући да опортунисти и социјал-шовинисти на делу издају и продају интересе масе, да бране привремене привилегије мањине радника, да спроводе буржоаске идеје и утицај, да су на делу савезници и агенти буржоазије, — ми самим тим учимо масе да распознају своје стварне политичке интересе, да се боре за социјализам и за револуцију кроз све, дуге и мучне, перипетије империјалистичких ратова и империјалистичких примирја.

Разјашњавати масама неизбежност и неопходност расцепа с опортунизмом, васпитавати их за револуцију немилосрдном борбом против њега, искоришћавати искуство рата за откривање свих гадости национал-либералне радничке политике, а не за њихово прикривање, — то је једина марксистичка линија у светском радничком покрету.

У следећем чланку покушаћемо да резимирамо главне карактеристичне особине те линије — насупрот кауцкијанству.

Јесен 1916 г.

Дела, св. XIX, стр. 301—313

Напомене

¹ „Империјализам је производ високо развијеног индустриског капитализма. Он се састоји у тежњи сваке индустриске капиталистичке нације да потчињава и присаједињава себи све веће *аграрно* подручје, без обзира на то које га нације насељавају“ (Кауцки у “*Neue Zeit*“ 11/IX 1914).

² J. A. Хобсон. “*Imperialism*“, Лондон, 1902.

³ Недавно сам у једном енглеском часопису наишао на чланак једног торијевца, политичког противника Лојда Џорџа: „Лојд Џорџ с гледишта једног торијевца“. Рат је том противнику отворио очи те је видео какав је одличан слуга буржоазије тај Лорд Џорџ! Торијевци су се с њим помирили!